

Zofia Sokół, Dorota Ceglarska

I Sympozjum Historii Prasy na XIV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Łodzi (9 IX 1989)

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 29/3-4, 157-161

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I SYMPOZJUM HISTORII PRASY
NA XIV POWSZECHNYM ZJEŹDZIE HISTORYKÓW POLSKICH W ŁODZI
(9 IX 1989)

Po raz pierwszy w dziejach zjazdów Polskiego Towarzystwa Historycznego znalazło się miejsce na odrębne potraktowanie historii prasy, co można przyjąć jako uznanie jej za subdyscyplinę naukową, która osiągnęła już ten stopień rozwoju, że stać się mogła przedmiotem obrad. Sympozjum Historii Prasy, które uzyskało swój kolejny numer 18 na Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich, obradowało w dniu 9 września 1989 r. w gmachu Instytutu Matematyki Uniwersytetu Łódzkiego przy ul. Banacha 22. Przewodniczyła obradom ich organizatorka — prof. dr hab. Alina Słomkowska z Uniwersytetu Warszawskiego. W sympozjum udział wzięli jako referenci i uczestnicy dyskusji pracownicy naukowcy i dydaktyczni z uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych oraz Polskiej Akademii Nauk, a także dziennikarze i studenci z Łodzi, Krakowa, Warszawy, Wrocławia, Poznania, Kielc, Rzeszowa, Gorzowa, Działdowa i Zielonej Góry, zainteresowani tą problematyką. Referaty obejmowały problemy związane z prasą XIX i XX w., jak również wydawaną w Polsce Ludowej. Przedmiotem zainteresowania była wydawana oficjalnie prasa legalna, prasa konspiracyjna, nielegalna i tzw. drugiego obiegu. Omawiano również pozaprasowe środki masowego przekazu — radio i telewizję, ich związki oraz wzajemne uzależnienia. Większość referatów poświęcona była prasie regionalnej — jej roli i funkcji w rozwoju kultury.

W słowie wstępnym prof. A. Słomkowska podkreśliła, że do 1939 r. prasa nie była uznawana ani za źródło historyczne, ani za przedmiot badań. Stała się nim dopiero po II wojnie światowej, a zwłaszcza od czasu obchodów trzechsetlecia powstania prasy polskiej w 1961 r.

Ogółem w czasie obrad wygłoszono dziesięć referatów i komunikatów, kilkanaście osób zabierało głos w dyskusji, często wielokrotnie.

Pierwszy referat, opracowany przez organizatorów: prof. A. Słomkowską i dr Danutę Grzelewską, nosił tytuł — jak przystało na miejsce Zjazdu — „Rozwój i miejsce prasy łódzkiej w XIX i XX w.” Z jego treścią zapoznali uczestników dr. D. Grzelewska, podkreślając związek powstawania i różnicowania się prasy łódzkiej z rozwojem przemysłu i zachodzącymi zmianami społeczno-politycznymi i kulturalnymi. W Łodzi ukazywała się prasa wielojęzyczna: polska, niemiecka, żydowska i rosyjska. Jej rodzaje i gatunki były bardzo zróżnicowane, ukazywała się tu bowiem prasa informacyjna, polityczna, ideowo-programowa, literacka, kulturalna, młodzieżowa, sensacyjna, satyryczna itp. Autorki podkreśliły szczególnie rolę Łodzi jako ośrodka wydawniczego prasy centralnej po 1945 r. Do miasta tego, które wobec zniszczenia Warszawy przejęło rolę stolicy, przeniesione zostały redakcje pism z Lublina. Zresztą przez cały omawiany okres Łódź była — obok Warszawy — centrum wydawniczym prasy różnorodnej i wielopartyjnej; tu w latach osiemdziesiątych ukazywało się wiele tytułów pism „Solidarności”.

W kolejnym referacie: „Polska prasa prowincjonalna 1865—1939. Zasadnicze linie i uwarunkowania rozwoju” doc. dr. hab. Andrzeja Notkowskiego z Instytutu Badań Literackich PAN podkreślona została specyfika tego rodzaju prasy, warunki i etapy jej rozwoju w trzech dzielnicach rozbiorowych, a zwłaszcza w zaborze pruskim i na ziemiach polskich pod panowaniem Austrii. W porównaniu z innymi dzielnicami prasa na ziemiach polskich pod panowaniem niemieckim miała w XIX w. dobre warunki rozwojowe: stosunkowo liberalna pruska ustawa prasowa wpływała na jej stabilność, a wysoki rozwój ekonomiczny tych obszarów tworzył popyt na prasę i powodował chłonność rynku czytelniczego. Centrum tego makroregionu był Poznań, gdzie wydawano prasę w języku polskim dla Śląska, Wielkopolski, Pomorza, Warmii i Mazur, a także dla Polaków znajdujących się w Niemczech, Austrii i innych państwach. Niezależnie od centrum wydawniczego każdy region wydawał własną prasę, bliższą jego mieszkańcom niż prasa centralna. Dlatego też na omawianym obszarze prasa prowincjonalna w okresie dwudziestolecia międzywojennego była bardziej rozwinięta niż w innych częściach Polski. Referent podkreślił związki rozwoju prasy i jej stanu liczebnego ze zmianami politycznymi, ruchami społeczno-narodowymi, niepodległościowymi itp., doprowadzając temat do wybuchu II wojny światowej.

Następny referat pt. „Bibuła — funkcje polskiej prasy konspiracyjnej do 1945 r.” wygłosił prof. dr hab. Jerzy Myśliński. Autor ukazał podłoże historyczne i tło rozwoju prasy konspiracyjnej (utożsamianej często z nielegalną), od czasu powstania styczniowego poczynając, a kończąc na czasach współczesnych. W poszczególnych okresach stanowiących etapy rozwoju tej prasy ukazywało się wiele różnych tytułów. Referent pokusił się też o przedstawienie szacunkowych danych statystycznych dotyczących ukazujących się w poszczególnych okresach tytułów. Zwrócił m.in. uwagę na związki prasy konspiracyjnej z polskim wychodźstwem i omówił wpływ emigracji politycznej na treści jej publicystyki.

Mgr Zbigniew Grabowski w referacie „Tradycje prasy polskiej na Śląsku. W 200 rocznicę jej powstania” scharakteryzował rolę polskiej prasy na Śląsku w walce o świadomość narodową Ślązaków, omówił ośrodki wydawnicze, etapy rozwojowe itp. Ukazał funkcje prasy w okresie plebiscytu i powstań śląskich. Szczególną uwagę zwrócił na prasę współczesną, wydawaną po II wojnie światowej, na jej specyfikę i rolę w zagospodarowywaniu Ziemi Zachodnich; podkreślił fakt powstania nowych ośrodków wydawniczych.

Ostatnim przed przerwą obiadową referatem było wystąpienie dr Zofii Sokół: „Czasopisma kobiece w Polsce XIX i XX wieku”. Autorka zwróciła uwagę na kształtowanie się modelu czasopisma kobiecego, jak również na proponowany przez nie wzorzec kobiety i jej miejsce w społeczeństwie. Kreowany wizerunek kobiety inny był w okresie romantyzmu, kiedy powstał ten rodzaj czasopisma, inny w okresie pozytywizmu, jeszcze inny proponowały rodzące się ruchy społeczno-polityczne przełomu wieków: socjalistyczny, narodowo-demokratyczny, ludowy, katolicki oraz Narodowa Organizacja Kobiet. Ogółem w okresie dwudziestolecia międzywojennego wychodziło ponad 200 tytułów czasopism kobiecych. Główny nacisk położony został w referacie na czasopisma wydawane w Polsce Ludowej. W okresie czterdziestolecia ukazało się ok. 40 tytułów, przy czym są to w dużej mierze wydawnictwa wychodzące już ponad czterdzieści lat (m.in. „Przyjaciółka”, „Kobieta i Życie”) i mające wysokie nakłady.

W dyskusji, jaka wywiązała się po wygłoszeniu referatów, udział wzięli: prof. dr hab. Krzysztof Dunin-Wąsowicz, prof. dr hab. J. Jarowiecki, prof. dr hab. J. Myśliński (wielokrotnie), doc. dr hab. Marek Czapliński, dr Jan Chańko, doc. dr hab. Mieczysław Adamczyk, mgr Marek Pacholczyk, mgr Marian Odachowski i inni. Wśród wielu poruszanych zagadnień wiodącymi były: problemy badawcze prasy, terminologia, metodyka badawcza, zagadnienia prasy regionalnej, centralnej,

lokalnej i jej specyfiki, ze szczególnym uwzględnieniem prasy łódzkiej oraz śląskiej i jej cech formalno-wydawniczych oraz treściowych. Zainteresowanie wzbudziła też wydawana w Polsce prasa mniejszości narodowych, zwłaszcza niemieckiej, białoruskiej, żydowskiej.

Następnie autorzy poszczególnych referatów odpowiadali na pytania. Tak np. prof. J. Myśliński wypowiedział się na temat prasy kryptokonspiracyjnej oraz wpływu emigracji politycznej na treść publicystyki prasy konspiracyjnej zarówno w okresie okupacji hitlerowskiej, jak i w latach osiemdziesiątych. Dr Zofia Sokół odpowiadała na pytania dotyczące prasy kobiecej harcerskiej, prasy ruchu ludowego oraz prasy dla kobiet wiejskich. Poruszony też został temat walki o dostęp kobiet na wyższe uczelnie, słabo zasygnalizowany w referacie ze względu na dość szerokie jego potraktowanie przy okazji omawiania czasopism ogólnych o charakterze społeczno-kulturalnym. Na zarzut braku uwypuklenia literackiego charakteru czasopism kobiecych, padła odpowiedź, że czasopisma te miały jedynie działy literackie, których treści nosiły najczęściej charakter rozrywkowy, brakowało zaś w nich twórczej krytyki literackiej. Zamieszczane w tych pismach recenzje, noty o nowościach wydawniczych, teatralnych czy muzycznych były najczęściej typu reklamowo-informacyjnego. Teksty literackie w tych działach zamieszczane to najczęściej przekłady lub fragmenty książek, stąd literackość tych czasopism miała charakter odwrotny.

Po przerwie obiadowej wygłoszono pięć referatów, po których znów miała miejsce dyskusja. W pierwszym wystąpieniu: „Niektóre problemy dziennikarstwa w 45-leciu PRL” prof. A. Słomkowska wskazała na trudności badawcze związane z pracą nad współczesną prasą polską. Przedstawiła następnie jej etapy rozwojowe, wraz ze specyfiką okresów, statystykę wydawanych tytułów, geografie wydawniczą, instytucje wydawnicze i upowszechniające prasę oraz wpływ na prasę przemian społeczno-politycznych. Mniej miejsca zajęła tematyka samego zawodu dziennikarskiego, kształtowania się pragmatyki zawodowej, rekrutacji do zawodu dziennikarskiego, kształtowania się pragmatyki zawodowej, rekrutacji do zawodu w pierwszych latach Polski Ludowej, wreszcie kształcenia na szczelnie uniwersyteckim i w ośrodku kształcenia dziennikarzy na różnego rodzaju studiach i kursach. Autorka nie pominęła też spraw związanych z wzajemnymi odniesieniami innych ośrodków masowego przekazu: radia i telewizji. Stwierdziła wreszcie, że wraz z ujawnieniem się w 1989 r. „Solidarności” zaczął się nowy etap rozwoju i badań prasy polskiej.

Doc. dr hab. Mieczysław Adamczyk w referacie „Prasa regionalna jako przedmiot badań” określił pojęcie regionu, jako miejsce zamieszkania, pracy i życia ludzi, których łączy wspólnota kulturowa i przeszłość historyczna oraz indywidualne cechy właściwe tylko danemu skupisku ludności. Ukazująca się na takim obszarze prasa regionalna bliższa jest mieszkańcom niż prasa centralna, porusza bowiem sprawy lokalnych społeczności.

Kolejnym wystąpieniem był referat dr Andrzeja Koziela „Polityka prasowa PZPR w latach 50-tych”. Wychodząc od uściślenia definicji polityki prasowej jako zespołu metod i kierunków oddziaływania różnych czynników na całą sferę oddziaływania prasy, autor przeszedł do ukazania rozpoczętego w 1947 r. procesu centralizacji prasy, odbywającego się poprzez tworzenie delegatur RSW „Prasa”, centralny kolportaż Państwowego Przedsiębiorstwa Rozpowszechniania Prasy i Książki „Ruch”, prenumeratę zbiorową w zakładach pracy itp. Innym zjawiskiem lat pięćdziesiątych była „prasa powiatowa”, wydawana przez komitety powiatowe PZPR i powiatowe rady narodowe, oraz „prasa zakładowa” — fabryczna, która w wielu zakładach pozostała do dziś. W dalszej kolejności referent ukazał stopnie centralizacji i monopolizacji gospodarki papierem gazetowym, systemu kontroli prasy, polityki kadrowej, a nawet reglamentacji informacji. W omawianym

okresie prasa, traktowana jako instrument działania politycznego, podawała treści ujednoczone i jednostronne. Była to więc prasa monopolistyczna, uzależniona od aparatu partyjnego, propagująca treści zgodne z oficjalnym kursem politycznym. Jej wzór stanowił model prasy radzieckiej.

Następny referat, studentki Uniwersytetu Warszawskiego Doroty Ceglarskiej, nosił tytuł „Współtwórcy prasy »czytelnikowskiej«”. Autorka zajęła się dziennikami wydawanymi przez założoną w 1944 r. w Lublinie Spółdzielnię Wydawniczo-Oświatową „Czytelnik”, pierwszy koncern prasowo-wydawniczy Polski Ludowej. Prześledziła fazy powstawania redakcji, po czym przeszła do charakterystyki założycieli i redaktorów naczelnych prasy codziennej. Wykazała zależność kryteriów doboru redaktorów na stanowiska kierownicze od zmieniającej się sytuacji politycznej w kraju. Rozważania swe zakończyła na dacie 1 marca 1951 r., kiedy to prasa „Czytelnika” włączona została do struktur RSW „Prasa”.

Ostatnie wystąpienie to referat dr. Andrzeja Krawczyka „Ministerstwo Informacji i Propagandy”. Powołane dekretem PKWN 7 września 1944 r., funkcjonowało do roku 1947. (Oficjalnie resort został rozwiązany w lutym 1947, chociaż faktycznie przestał działać w październiku 1946 r.; oddziały wojewódzkie i powiatowe w niektórych rejonach funkcjonowały natomiast jeszcze do połowy roku 1947.) Planowana przez nie konstrukcja totalnego systemu propagandowego objąć miała swym zasięgiem m.in. sprawy agencji prasowych, informacyjnych i telegraficznych, radiofonii, produkcji filmowej i kinematografii, sprawy wydawnictw informacyjnych i propagandowych oraz propagandę masową w kraju, za granicą itp. Zakres tematyczny zainteresowań tego resortu był bardzo szeroki, obejmując w zasadzie całość życia społecznego. Cele nakreślone przez twórców tej instytucji nie zostały osiągnięte, gdyż nawet decyzyjne ośrodki polityczne nie były jednomyślne co do roli, jaką miała ona do odegrania.

Następnie autorzy referatów odpowiadali na pytania, po czym odbyła się dyskusja, w której udział wzięli: doc. dr hab. Władysław Maria Grabski (wielokrotnie), mgr Zbigniew Grabowski, mgr Marek Pacholczyk, doc. dr hab. Jan Sobczak (wielokrotnie), Ksawery Sarnecki (student historii UJ), dr Zofia Sokół, mgr Józef Cabaj i inni. Dyskusja dotyczyła problemów metodologicznych poruszonych w referacie prof. A. Słomkowskiej, cenzury i prawa prasowego, uwarunkowań prawnych i ram wolności prasy, kwestii kadr dziennikarskich oraz źródeł do historii dziennikarstwa i prasy. Poruszano sprawy funkcji politycznych prasy oraz źródeł informacji prasowych i dostępu do nich (W. Grabski). Omawiano problemy dotyczące zawodu dziennikarskiego, kształcenia dziennikarza, przypomniano wybitne postacie tego zawodu, a obok tego egzystujący typ dziennikarza dyspozycyjnego, realizującego to, co wypływało z centralnych nakazów. Podkreślano związek prasy z ogólnymi wydarzeniami w kraju w ciągu czterdziestopięciolecia, podnoszono rolę prasy jako instrumentu kierowania opinią publiczną.

Szczególne zainteresowanie wzbudził referat doc. M. Adamczyka, który wywołał ożywioną dyskusję i sprowokował wiele pytań. Podkreślano rolę tzw. „prasy II siatki”, na którym to poziomie występuje autentyczna wymiana myśli między różnymi grupami w danym środowisku, co jest tej prasy siłą i zaletą. Poruszone zostały także sprawy prasy regionalnej wydawanej przez PRON i prasy dziennikarstwa społecznego. Mgr Józef Cabaj, który problem ten podjął, postulował opracowanie go w skali krajowej, gdyż tego rodzaju prasa pojawiła się w całej Polsce i szacuje się ją na kilka tysięcy tytułów. Redagowana i wydawana społecznie, jest zaangażowana i patriotyczna. Na poparcie swych wywodów dyskutant pokazał kilka tytułów takiej prasy wydawanej w woj. gorzowskim.

Referaty oraz dyskusje wykazały, że historia prasy wchodzi w nowe stadium rozwoju, jak to podkreśliła w swojej odpowiedzi prof. A. Słomkowska. Dotąd koncentrowano się na faktografii i opisie, chociaż niestety wciąż brakuje pełnej

bibliografii prasy polskiej. Obecnie badacze przystępują do nakreślenia istotnych problemów dziennikarstwa na tle życia politycznego i społecznego. Jednocześnie następuje weryfikacja dawnych sądów i ocen oraz poszerzanie obszarów badawczych o tematy dotąd pomijane (choć nie zawsze z winy historyków). Dotyczy to przede wszystkim ostatniego czterdziestopięcioletnia. Na sympozjum podjęto także dyskusję nad tym, czym wyróżnił się i co nowego w dziedzinie środków masowej informacji wniósł omawiany okres w stosunku do poprzednich formacji, ale także i nad tym, co zostało zaprzepaszczone z dorobku przeszłości. Konieczne jest nasilenie badań oraz uprawianie autentycznej dyskusji w tym zakresie — stwierdziła w słowie końcowym organizatorka, zamykając obrady sympozjum historyków prasy.

Organizatorzy XIV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich zapowiedzieli ukazanie się pamiętnika pozjazdowego zawierającego referaty i omówienie dyskusji.

Dorota Ceglarska, Zofia Sokół